

Eski Kütüphaneler

I

M. Tayyib GÖKBİLGİN

T. M. B. İdare Heyeti azasından

Bilgi'nin geçen sayısında çıkan bir Paris mektubu Fransızların kitaba ne büyük bir kıymet ve ehemmiyet verdiklerini anlatıyor, okumayı bütün memlekette yaymak için medeni milletlerin düşüncelerini ve hareketlerini, bu hususta ne büyük gayret ve fedakarlıklar yaptıklarını bildiriyor, bizde de bunun nasıl ele alınması lazım geldiği hakkında bazı mülâhazalar ileri sürüyordu.

Gerçekten, bugün medeniyetin miyarı ve seviyesi o memlekette kitaba ve okumaya karşı duyulan ihtiyaç ve alaka ile mütenasip olarak ölçülmektedir. Medeni milletler için kitap ve kütüphane en başta gelen bir mevzudur, O, fikri ve teknik tekamülün en birinci vasıtasıdır. Biz, maalesef, henüz aydınlar arasında bile layıkile takdir görmiyen, bu meseleyi hayati bir konu olarak mütalaaaya itibar göstermiyen bir cemiyet içindeyiz. Gayesi ve teşekkül maksatları muhtelif bakımlardan kültür hamleleri yapmak olan müesseselerimizin bu vadede sarfetmiye mecbur oldukları gayret ve himmeti düşünürken, Kenan Bulutoğlunun o yazısında bahis konusu ettiği "kültür römorkları" fikrini enteresan ve tahakkuku kabil bulmamak mümkün değildir.

Alakadarların bu ve buna benzer projeler üzerinde durup teşebbüse geçmelerini bir an önce beklerken, biz, bu meselenin tarihi cephesine bir göz atmayı, ecdadımızın kütüphaneler tesis etmek ve bunları umumun istifadesine arz ve vakfetmek yolunda neler yaptıklarını hülâsa etmeyi ve bu gibilerden bazı misaller vermeyi faydalı bulmaktayız. Bu itibarla bu yazımızı eski kütüphaneler (kitaplıklar) mevzuuna tahsis etmek istiyoruz.

Osmanlı Devletinde dini veya sosyal bir tesis yapan hükümdar ile muhtelif ilim ve idare adamları mutlaka bir kütüphane kurmayı da ihmal etmezlerdi. Bunlara mebbe olarak Fatih Sultan Mehmedi ele alırsak, onun Fatih medreselerini yaptırdığı zaman bu külliye içinde müteaddit kütüphaneler vücuda getirdiğini de görürüz. Camiin içindeki kütüphaneden başka ayrı bir binada Sahni Seman kütüphanesini ve medreselerin hususi kütüphanelerini bu arada sayabiliriz. Onun, vafiyesinde, bunlardan birinin ciheti vakfını tesbit ettiği görülmektedir. Buna göre, bu kitaplardan, medresede tedrisatta bulunan müderrisler, burada ders gören talebeler ve diğer ihtiyacı olan herkes istifade edebilecekti.

Bu kütüphanelerde hafız-i kütüpler (1) ve katib-i kütüpler bulunduğu gibi, sonradan, Bayezid II devrinde ülemadan ve Fenari zadelardan birisi de müfettiş sıfatıyla bu vazife ile meşgul olmuş. bunların fihristini hazırlamış ve hatta varak sayılarını tesbit etmişti. Bu zengin kütüphanelerde dini eserlerden başka heyet ve coğrafya, nücüm ve ahkam, hesap ve hendese siyaset ve ahlak, tıp, siyer ve tarihler, edebiyat, münazarat, divanlar, tabi' tarihler gibi ilim ve fennin her şubesine ait kitaplar mevcuttu (2) .

Bayezid II de, Edirne'de külliyesini tesis ettiği vakit oldukça zengin bir kütüphane kurmuş ve vakfiyesine bunları varak sayıları ile birer birer geçirterek alakadarların istifadesine sunmuştu. Bunlar arasında mesela "... kelamdan şerh-i makasit bir mücellet aded-i evrak iki yüz altmış altı ve şerhi mevaki bir mücellet aded-i evrak üçyüz altmış bir ilm-i belagatten metni miftah mükemmel bir mücellet aded-i evrak iki yüz elli iki ve şerhi miftah Lissevilşerif bir mücellet aded-i evrak iki yüz elli altı... İlm-i mantıktan şerhi matalii tasavvurat ve havaşi-i Seyyid Şerif bir mücellet aded-i evrak üç yüz otuz... İlm-i tıptan kanun bir mücellet aded-i evrak dört yüz seksen iki ve minhacülbeyan bir mücellet aded-i evrak iki yüz on dört.. Kitab-ı adabiltıp bir mücellet aded-i evrak yüz on.." gibi kitaplar görmekteyiz. (3) Kütüphane memuru için de vakfiyede şu enteresan şartı ileri sürmüştür:

"Şöyle şart etti ki, mezbur medrese içinde.. konulan vakıf kitaplar zapt ve hıfz için bir mütediyyin mümin ve emin müslümankişi ki, mezkur kitaplardan ol medresede mütemekkin olan talebeye hacet oldukça şuhut huzurunda adedi ecza ve evrakını addedip kıtasın ve cildin ve nefasetin defterinde kaydedip ve esamii şuhudu zeyl-i defter-i mezburda tahrir ede ta ki, sonra kitabı aldığı vakit tamam yakaza ve tenbih üzerine olup..". Şüphesiz ki, bu kayıt, o devirde kitaba verilen yüksek kıymetin bir delilini göstermektedir.

Tesis edilen zaviye, medrese, imaret gibi yerlere bu türlü kitapların vakfedilmesi ve bunların vakfiyelere de evsafıyla kaydolunarak muhafazasına hususi bir itina gösterilmesi ötedebere mevcuttu, Mesela Murad II ve Fatih Sultan Mehmet devri ricalinden olup ta Geliboluda bir imaret kuran Saruca Paşa (1454) 858 tarihli vakfiyesinde vakıf kitaplarını dercetmişti ki, bunların arasında camiülfusulün, Hidaye, Kenz, muhtasarat, Gülistan gibi eserleri de görüyoruz (4)

Yine Fatih Sultan Mehmet ve Bayezid II devrinin alimlerinden ve devlet adamlarından Çandarlızade İbrahim Paşanın da zengin vakıf kitapları vardı. O, cami, medrese, imaret, muallimhane gibi ilk tesislerini, Fatih devrinde, kadı bulunduğu Edirne'de vücuda getirmiş ve bunlar için de 859-870 arasında muhtelif vakfiyeler tanzim ettirmişti. Sonradan, Bayezid II devrinde İstanbul'a gelince burada da ayrıca cami, medrese, mektep yaptırdı. Fakat biz onun Edirne'deki tesislerinde vücuda getirdiği ve vakfiyesinde zikrettiği kitapların listesini biliyoruz. Bu kütüphanede, o devre göre mühim bir yekün sayılabilecek olan, 120 yi müteceviz kitap vardı. Bunlar, muhtelif tefsirlerden (mesela 12 cilt tefsiri levami - alenvar), kitab-ül-hüküm, şerh-il-hüküm, Nihaye, Hidaye, Musannafat, Mesabih gibi fıkıh ve hadis eserlerinden Hülaset-ül-fetavi, Hülase-tül-hakayik, Mesnevi, Tevarih-i-taberi, Sadatilemarat, Camiül-cevami, risale mineltıp vesaire diğer telif ve tercümelere ibaretti. Zapt ve tesbiti esnasında bu kitapların hepsi hafız-i kütüp Süleyman'ın elinde görülmüştü (5)

Bayezid II devri şeyhlerinden birinin vakıf kütüphanesini de yine bu türlü hususi kütüphaneler arasında saymak mümkündür. Noktacı-zade namı ile maruf olan Şeyh Mehmet bin Yusuf Edirne, Yanbolu ve Eskihisarda muhtelif tesisler yapmış bir zattı:: Edirne'de Cami, mescit,

muallimhane zaviye, Yanboluda cami ve zaviye, Eskihisarda da muallimhane ve zaviye yaptırmış, bunlar için geniş bir evkaf tahsis ederek 897 de (1492) Kazasker meşhur ülemadan Hacı Hasan-zade marifetile vakfiyesini yazdırmıştı. Neredeki zaviyesinde bulunduğunu tasrih etmediği, fakat Edirne'de bulunması lazımgelen kütüphanesindeki kitapların listesini gördüğümüz zaman, bunun evvelkilerden daha başka bir karakterde bulunduğuna derhal şahit oluyoruz. Zira vakıf ettiği kırk kadar kitap içinde tasavvufa ait olanları ekseriyettedir. Yukarıda zikrettiğimiz kütüphanelerden hiçbirinde kitap mineltasavvuf, risale fi tariki şofiyeye, kitab-ı gazeliyat, tezkeret-ül-evliya, mantıklı sofiiye, kitab-ı Tedbrat-i akiyye, fikh farisi gibi eserlere tesaduf etmek mümkün olmamıştı (6) Esasen şeyh olan Noktacı-zade, Edirne'deki zaviyesinde daha ziyade tasavvufa ait kitapları toplayarak, müteakip asırlarda daha geniş bir mikyasta edebi ve tasavvufi bir merkez olan bu şehirde ilk kültür mahfillerinden birini vücuda getirmiş oluyordu.

Gelecek yazımızda eski kütüphanelere devam edeceğiz.

---

(1) Cami içindeki kütüphanenin 894/895 tarihinde (1490) iki hafız-ı kütbü olduğunu ve her birinin günde beşer akçe aldıklarını biliyoruz (Karşılaştır, Tayyib Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası. S. 304.)

(2) Bak. Profesör, Dr. Süheyi Ünver, Fatih külliyesi ve zamanı ilim, hayatı, s. 5/ v.dd.

(3) Tayyib Gökbilgin, Edirne ve Paşa Livası, İstanbul 1952, S. (46, 47, 95).

(4) Aynı eser S. 250.

(5) Aynı eser S. 422.

(6) Aynı eser S. 469.